

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-211-224>

УДК 37.013.42:374

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-8696-9610>

*Олена Литовченко,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Матеріали статті представляють результати дослідження передумов створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти у контексті міжнародних і національних освітніх змін. Зокрема, висвітлюють: нормативні аспекти, розуміння сутності інклюзивного освітнього середовища та актуальну термінологію; аналіз емпіричних даних; приклади створення інклюзивного освітнього середовища із досвіду закладів позашкільної освіти України.*

Основними методами дослідження визначено: теоретичний аналіз основних положень наукових публікацій, методичних та інформаційних матеріалів, нормативних документів (міжнародних та національних); анкетування педагогів закладів позашкільної освіти; експертне опитування (у формі вільного інтерв'ю) з метою узагальнити ключові аспекти освіти дітей та учнівської молоді з ООП в умовах сучасних освітніх реформ; аналіз досвіду діяльності закладів позашкільної освіти.

У межах обговорення проблеми дослідження наведено основні вектори змін у національній освітній сфері, як то: ключові ідеї Концепції «Нова українська школа», суттєві для створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти: орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків. Представлено результати експертного опитування з питань освіти дітей та учнівської молоді з ООП в умовах сучасних освітніх реформ.

З'ясовано, що позашкільна освіта як невід'ємний складник освіти України розвивається у контексті прогресивних змін, пов'язаних із створенням рівних можливостей для освіти, соціалізації, професійного самовизначення дітей та молоді із особливими освітніми потребами. Основу реалізації прав на освіту для осіб з ООП складають міжнародні документи, ратифіковані Україною; відповідні зміни відображено у сучасному національному законодавстві щодо освіти. У закладах позашкільної освіти створюються спеціальні та інклюзивні групи, клуби, інші творчі об'єднання для дітей з ООП, а також клуби для батьків, реалізуються різноманітні проєкти, що є основою для створення інклюзивного освітнього середовища, сприятливого для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Водночас, потребує удосконалення нормативно-правове, матеріально-технічне, кадрове забезпечення такого важливого напрямку роботи.

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, діти з ООП, позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти, Концепція «Нова українська школа».*

© Олена Литовченко, 2021

Вступ. У сучасному українському суспільстві відбуваються прогресивні зміни, пов'язані зі створенням рівних можливостей для освіти, соціалізації, професійного самовизначення людей із особливими освітніми потребами. Важливою у такому контексті є освітня сфера, зокрема впровадження інклюзивної освіти, що відбувається в Україні стрімкими темпами і стосується усіх галузей освіти.

Основу реалізації прав на освіту для осіб з інвалідністю складають міжнародні документи, ратифіковані Україною (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), 2006). Відповідні зміни відображено у сучасному національному законодавстві щодо освіти. У Концепції Нової української школи (2017) [3] акцентується на важливості створення інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти. Законом України «Про освіту» (2017) [7] визначено поняття «інклюзивне освітнє середовище», «індивідуальна освітня траєкторія» тощо. Відповідні зміни внесено до Закону України «Про позашкільну освіту» (2000) [8].

Загалом роль закладів позашкільної освіти у організації освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у створенні інклюзивного освітнього середовища є вагомим. Позашкільна освіта України – важлива освітня ланка, визначена Законами України «Про освіту» (2017), «Про позашкільну освіту» (2000). Заклади позашкільної освіти створюють умови для інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей та молоді, соціального захисту та організації змістовного дозвілля; забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, підготовку до активної професійної та громадської діяльності.

Позашкільна освіта розглядається як найбільш сприятливе середовище для підтримки і розвитку обдарованих учнів; значним є потенціал цієї ланки освіти щодо профілактики соціальних проблем; вагомим на сьогодні є досвід створення інклюзивного освітнього середовища, залучення до позашкільної освіти дітей та молоді з ООП тощо.

Соціальний запит на позашкільну освіту як освітній інститут, що створює умови для соціального становлення дітей та молоді вразливих груп є значним. Зокрема, серед учнів закладів позашкільної освіти, за даними МОН України (2020), кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становить 8216; дітей із малозабезпечених сімей 41720; чисельність учнів з ООП складає 9462.

У контексті проблеми вагомими є теоретичні положення психолого-педагогічної науки, зокрема, праці, які висвітлюють сучасні концепції виховання дітей та учнівської

молоді [10]. Теоретико-методологічним основам позашкільної освіти присвячено праці В. Вербицького, Г. Пустовіта та інших. Зокрема, Г. Пустовіт [2; 9] наголошує на значному потенціалі позашкільної освіти як інституту соціалізації дітей та учнівської молоді. У працях В. Вербицького [1] розкрито важливі питання реалізації ключової реформи «Нова українська школа» у позашкільній освіті. Дослідження В. Мачуського, А. Корнієнко, А. Бойко висвітлюють теоретико-методичні аспекти організації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти [4]. Діяльність установ неформальної освіти дітей та молоді розглянуто у дослідженнях Clarijs [14], представлено публікаціями European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth [11]. Питання інклюзивної освіти, створення інклюзивного освітнього середовища, а також роботи з дітьми з особливими освітніми потребами висвітлено у працях Е. Данілавічюте, В. Засенка, А. Колупаєвої, С. Кульбіда, С. Литовченко, С. Таранченко [5] та інших, а також у сучасних зарубіжних публікаціях [13; 15].

Мета та завдання. *Метою статті є висвітлення деяких результатів дослідження створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти у контексті ідей Концепції «Нова українська школа».*

Зокрема, матеріали статті висвітлюють: нормативні аспекти проблеми, розуміння сутності інклюзивного освітнього середовища та актуальну термінологію; аналіз емпіричних даних; приклади створення інклюзивного освітнього середовища із досвіду закладів позашкільної освіти України.

У межах обговорення проблеми дослідження наводяться ключові ідеї Концепції «Нова українська школа» [3], суттєві для створення інклюзивного освітнього середовища у закладах позашкільної освіти, а також результати експертного опитування з питань освіти дітей та учнівської молоді з ООП в умовах сучасних освітніх реформ.

Методи дослідження. Основними методами дослідження визначено: теоретичний аналіз основних положень наукових публікацій, методичних та інформаційних матеріалів, аналіз нормативних документів (міжнародних та національних); анкетування педагогів закладів позашкільної освіти; експертне опитування (у формі вільного інтерв'ю) з метою узагальнити ключові аспекти освіти дітей та учнівської молоді з ООП в умовах сучасних освітніх реформ; аналіз досвіду діяльності закладів позашкільної освіти – для визначення стану проблеми у освітній практиці; узагальнення і систематизація даних.

З метою емпіричного дослідження стану проблеми використано Анкету для педагогів закладів позашкільної освіти (відповідний розділ), розроблену з метою вивчення стану та обґрунтування напрямів модернізації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти (у межах дослідження лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України). Зокрема, розділ Анкети містить такі запитання (за формою: 6, 9, 10 – закриті; 7, 8 – відкриті):

6. Чи працюєте Ви з дітьми з особливими освітніми потребами?

- так (*переходьте до запитань 7-8*)
- ні (*переходьте до запитання 9*)
- плануємо найближчим часом (*переходьте до запитання 9*)

7. Із якими труднощами пов'язана освіта дітей із особливими освітніми потребами у Вашому закладі?

8. За якими навчальними програмами працюють творчі об'єднання, до яких залучені діти з особливими освітніми потребами («типовими», авторськими)

9. Чи залучені до освітнього процесу діти, які перебувають у складних життєвих обставинах чи мають проблеми з поведінкою?

- так (*переходьте до запитання 10*)
- ні (*переходьте до запитання 11*)
- плануємо найближчим часом (*переходьте до запитання 11*)

10. Чи реалізуються у Вашому закладі спеціальні програми/проекти для таких категорій дітей?

- так
- ні
- плануємо найближчим часом

Дослідження проводилося на базі Кіровоградського обласного центру дитячої та юнацької творчості, Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю (загалом 94 респондентів).

Результати дослідження.

Нормативні аспекти проблеми та актуальна термінологія.

Питання відповідної термінології тісно пов'язане із прийняттям Україною сучасних прогресивних міжнародних підходів до інвалідності, ратифікацією міжнародних документів.

У відповідності до офіційного перекладу Конвенції про права осіб з інвалідністю (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) та Факультативного протоколу до неї було внесено зміни до 44 законодавчих актів України, що стосувалися заміни слова «інвалід», «дитина-інвалід», «інвалід з дитинства» та «інвалід війни» словами «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю з дитинства» та «особа з інвалідністю внаслідок війни».

У нормативній базі, сучасних науково-методичних працях із соціальної роботи/соціальної педагогіки застосовується термін «діти з особливими потребами», який відповідає міжнародному терміну «children with special needs» і використовується для позначення дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема дітей із інвалідністю, акцентує увагу на необхідності забезпечення додаткової підтримки у навчанні дітей цієї категорії (на відміну від терміну «інвалід»). Така термінологія відповідає соціальній моделі інвалідності, яка, на противагу медичній моделі, акцентує не на порушенні розвитку, а на потребах, що ним зумовлені.

Слід зазначити, що у рамках соціальної моделі особи з ООП зіштовхуються з проблемами через безліч бар'єрів в оточуючому середовищі. Такими бар'єрами є: архітектурні, фізичні, організаційні, інформаційні, інституційні. Бар'єрами також є ставлення людей, усталені в суспільстві стереотипи і упередження. Соціальна модель передбачає, що система освіти має бути більш гнучкою, здатною до забезпечення рівних прав на отримання освіти всіма дітьми без дискримінації [5].

Важливим у контексті визначення термінології є затвердження Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ), що має на меті визначити уніфіковану і стандартизовану мову та схеми опису станів здоров'я та станів, пов'язаних зі здоров'ям. Вона впроваджує визначення компонентів здоров'я та деяких, пов'язаних із здоров'ям, компонентів добробуту (таких, як освіта та праця). МКФ відійшла від класифікації «наслідків захворювання» та стала класифікацією «компонентів здоров'я».

Щодо нормативних основ у контексті проблеми - Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) (2006) (ст. 24) [12] визнано право дітей з ООП на освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя з метою:

- повного розвитку людського потенціалу, відчуття гідності та самоповаги; посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності;

- розвитку особистості, талантів і творчості осіб з інвалідністю, а також їх розумових і фізичних здібностей у повному обсязі;
- надання особам з інвалідністю можливостей брати ефективну участь у житті вільного суспільства [5].

Національне освітнє законодавство поступово удосконалюється з огляду на створення рівних можливостей для здобуття освіти дітьми з ООП. Законом України «Про освіту» (2017) [7] визначено поняття «інклюзивне освітнє середовище» – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Отже, інклюзивне освітнє середовище розглядається у широкому контексті, не зводиться до освіти дітей з інвалідністю, водночас передбачає створення сприятливих умов для спільного навчання, виховання та розвитку усіх учнів, зокрема тих, які мають відмінні потреби та можливості, спричинені різними чинниками (станом здоров'я, культурною ідентичністю, соціальним статусом тощо).

Цим Законом уведено поняття «індивідуальна освітня траєкторія» – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

Відповідні зміни внесено до Закону України «Про позашкільну освіту» (2000) [8]. Зокрема, визначено поняття: «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання», «інклюзивне освітнє середовище», «особа з особливими освітніми потребами»; до основних завдань позашкільної освіти (ст. 8) включено: «розвиток інклюзивного освітнього середовища...»; ст. 18 визначено, що «заклади позашкільної освіти утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб із особливими освітніми потребами» тощо.

Затверджено Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти [6]. Порядок визначає вимоги до організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти з метою забезпечення рівних прав та можливостей осіб з особливими освітніми потребами на якісну позашкільну освіту, розвитку їх здібностей та обдарувань з

урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема потреб у професійному визначенні, соціалізації та інтеграції в суспільство.

Аналіз емпіричних даних.

З метою емпіричного дослідження стану проблеми використано Анкету для педагогів закладів позашкільної освіти (відповідний розділ), що містить запитання, пов'язані зі створенням інклюзивного освітнього середовища.

За результатами дослідження отримано такі дані:

- більшість педагогів працює з дітьми з особливими потребами (71,3%), не працює – 21,3%, планують – 7,4%.

- переважна більшість педагогів працює з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах чи мають проблеми з поведінкою (87,2%), не працює – 11,7%, планують – 1,1%.

- на запитання «Чи реалізуються у Вашому закладі спеціальні програми/проекти для таких категорій дітей?» – «так» відповіли 36,2%, «ні» – 18,1, «планують» – 10,6%; не дали відповіді – 35,1%.

Узагальнені результати оброблення даних за закритими запитаннями Анкети (6, 9, 10) представлено у таблицях 1-3.

Таблиця 1

6. Чи працюєте Ви з дітьми з особливими освітніми потребами?

		Частота	Відсотки	Відсоток допустимих
Допустимо	1	67	71,3	71,3
	2	20	21,3	21,3
	3	7	7,4	7,4
	Всього	94	100,0	100,0
Пропущені		-	-	
Разом		94	100,0	

Примітка: 1 – «так», 2 – «ні», 3 – «плануємо найближчим часом»

Таблиця 2

9. Чи залучені до освітнього процесу діти, які перебувають у складних життєвих обставинах чи мають проблеми з поведінкою?

		Частота	Відсотки	Відсоток допустимих
Допустимо	1	82	87,2	87,2
	2	11	11,7	11,7
	3	1	1,1	1,1
	Всього	94	100,0	100,0
Пропущені		-	-	
Разом		94	100,0	

Примітка: 1 – «так», 2 – «ні», 3 – «плануємо найближчим часом»

Таблиця 3

10. Чи реалізуються у Вашому закладі спеціальні програми/проекти для таких категорій дітей?

		Частота	Відсотки	Відсоток допустимих
Допустимо	1	34	36,2	55,7
	2	17	18,1	27,9
	3	10	10,6	16,4
	Всього	61	64,9	100,0
Пропущені		33	35,1	
Разом		94	100,0	

Примітка: 1 – «так», 2 – «ні», 3 – «плануємо найближчим часом»

Узагальнюємо відповіді на відкриті запитання Анкети таким чином:

Запитання 7. «З якими труднощами пов'язана освіта дітей із особливими освітніми потребами у Вашому закладі?». Переважну кількість відповідей можна поділити на дві групи:

- відсутність/нестача фахівців (медичного працівника, асистента вчителя, соціального педагога, соціального працівника та ін.);
- технічно не забезпечено безбар'єрне середовище (відсутність пандусів, ліфтів тощо).

Крім того, можна визначити наступні групи відповідей:

- недостатня компетентність педагогів;
- необхідність соціалізації таких дітей;
- проблеми відсутні (2,1%).

Оскільки це запитання – відкрите за формою, наявні відповіді, які

пояснюють/продовжують думку респондента. Зокрема, такі:

- «Діти з ООП залучені до більшості гуртків та творчих об'єднань закладу»;
- «Заклад позашкільної освіти орієнтований на перемоги, демонстрацію результатів освітнього процесу, такі діти орієнтовані на процес. Такі діти більш виняток, ніж правило».

Необхідно зазначити, що остання теза є нетиповою для відповідей респондентів, утім відбиває особисту думку деяких з них.

За відповідями на запитання 8. «За якими навчальними програмами працюють творчі об'єднання, до яких залучені діти з особливими потребами («типовими», авторськими)» зроблено висновок, що більшість педагогів використовують різні типи навчальних програм.

Приклади створення інклюзивного середовища із досвіду закладів позашкільної освіти України.

Аналіз педагогічного досвіду свідчить, що у закладах позашкільної освіти створюються спеціальні та інклюзивні групи, клуби, інші творчі об'єднання для дітей з ООП, а також клуби для батьків, реалізуються різноманітні проекти, що є основою для створення інклюзивного освітнього середовища у закладі позашкільної освіти, сприятливого для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

Наприклад, у Центрі дитячої та юнацької творчості Солом'янського району м. Києва реалізовано соціально-творчий проєкт «Соціалізація дітей з особливими потребами» (2014), одним із актуальних завдань якого є створення умов для творчого розвитку кожної дитини з ООП – вихованців гуртка «Подолання». (Автор проєкту: Л. Буланова, методист, керівник гуртка «Подолання» для дітей з ООП та інтегрованого театру «Світлячок».) Мета проєкту: поетапна соціально-творча адаптація дітей з ООП у закладі позашкільної освіти.

У Київському Палаці дітей та юнацтва діє проєкт «Інклюзія в Палаці» (2021), у межах якого працює Інклюзивний ресурсний центр КПДЮ, а також Родинний клуб для сімей із дітьми з інвалідністю «Дружні долоні» – простір творчості, спілкування, розвитку, можливостей та гарного настрою. Заняття відбуваються за принципом мультидисциплінарного підходу: логоритміка, пісочна анімація, робота з іграшками Монтесорі, художня творчість, аплікація, майстер-класи з використанням природного матеріалу, тематичні лекторії для батьків, ігрові програми, цікаві зустрічі тощо. Заняття проводять досвідчені психологи та керівники гуртків Палацу.

Обговорення. У межах проблеми дослідження актуальними є ключові ідеї Концепції «Нова українська школа» (2017) [3], які найбільш суттєві для створення інклюзивного освітнього середовища і знаходять втілення у сучасній освітній нормативній базі, освітньому процесі закладів освіти, зокрема позашкільної.

Отже, серед дев'яти ключових компонентів формули Нової школи у контексті проблеми особливо значущими є такі:

● **Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм**

Зокрема, акцентовано на тому, що Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

«Буде забезпечено неупереджене та справедливе ставлення до кожного учня, подолано будь-яку дискримінацію. Відзначатимуться зусилля й успіхи всіх учнів. ... Учні матимуть свободу вибору предметів та рівня їхньої складності. З'явиться можливість навчання в різновікових предметних або міжпредметних групах» (Концепція «Нова українська школа», 2017).

● **Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками**

Однією з ключових ідей Концепції є «педагогіка партнерства», в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. «Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» [3] – така теза є особливо на часі з огляду на міжнародні підходи до супроводу освіти дітей з ООП, які передбачають партнерство та командну взаємодію всіх учасників освітнього процесу та команди супроводу.

● **Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу**

Концепція акцентує на створенні творчого середовища, яке сприяє вільному розвитку учнів; це передбачає відповідні зміни у фізичному просторово-предметному оточенні, програмах та засобах навчання.

«Освітній простір Нової української школи не обмежуватиметься будівлею школи.

Розвиватиметься інфраструктура для забезпечення різних форм навчання учнів, учителів, батьків і керівників навчальних закладів. ...

У Новій школі буде заохочуватися інклюзивна освіта. Для учнів з особливими потребами буде створено умови для навчання спільно з однолітками. Для таких дітей буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання» [3, с. 28].

Окрім цього, одна із тез документу стосується створення атмосфери довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті, що є суттєвим складником інклюзивного середовища у закладі освіти. Концепцією підкреслюється актуальність співпраці ЗЗСО із закладами позашкільної освіти, що сприятиме виявленню індивідуальних нахилів та здібностей кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації.

За результатами експертного опитування, у якому взяли участь наукові співробітники відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (у формі вільного інтерв'ю), можливо узагальнити наступні ключові аспекти освіти дітей та учнівської молоді з ООП в умовах сучасних освітніх реформ:

- серед актуальних завдань – забезпечення доступності до якісної освіти на всіх рівнях, дотримання міжнародних та конституційних принципів у сфері освіти; розширення мережі закладів освіти та гарантування батькам права вибору освітнього маршруту для своєї дитини; поширення підтримуючого навчання;
- на часі – упровадження міжнародних стандартів у системі надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами, серед яких раннє виявлення проблем розвитку, рання комплексна допомога (раннє втручання), створення сприятливого середовища та інші.

Висновки. Таким чином, позашкільна освіта як невід'ємний складник освіти України розвивається у контексті прогресивних змін, пов'язаних із створенням рівних можливостей для освіти, соціалізації, професійного самовизначення дітей та молоді із особливими освітніми потребами. Основу реалізації прав на освіту для осіб з ООП складають міжнародні документи, ратифіковані Україною; відповідні зміни відображено у сучасному національному законодавстві щодо освіти.

Зокрема, у Концепції Нової української школи (2017) [3] акцентується на важливості

створення інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти, визначено ключові компоненти формули Нової школи, серед яких у контексті проблеми особливо значущими є такі: орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків.

Позашкільна освіта має значний досвід і суттєві можливості створення інклюзивного освітнього середовища, що сприяє розвитку, навчанню, професійному самовизначенню, соціалізації та самореалізації дітей та молоді, зокрема з особливими освітніми потребами.

Результати емпіричного дослідження на базі двох обласних закладів позашкільної освіти свідчать про те, що: більшість педагогів працює з дітьми з особливими потребами (71,3%), також переважна більшість педагогів працює з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах чи мають проблеми з поведінкою (87,2%); у закладах позашкільної освіти реалізуються спеціальні програми/проекти для дітей вразливих груп (36,2%).

Водночас, у відповідь на потреби практики, потребує удосконалення нормативно-правове, матеріально-технічне, кадрове забезпечення такого важливого напрямку роботи, зокрема, створення безбар'єрного середовища, залучення фахівців (медичних працівників, асистентів вчителя, соціальних педагогів, сурдопедагогів та інших), підвищення компетентності педагогів з питань інклюзивної освіти.

Список використаних джерел

1. Вербицький В. В. Шляхи реалізації ключової реформи Нова українська школа у позашкільлі. *Особистість у просторі виховних інновацій*. Івано-Франківськ, 2019. С. 59-63.
2. Енциклопедія позашкільної освіти / за ред. Г. П. Пустовіта. Рівне, 2017.
3. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : Рішення колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
4. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу / Вербицький В. В. та ін.; за ред. О. В. Литовченко. Київ: Педагогічна думка, 2012. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4758>
5. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб. / за ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018.
6. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>
7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання. Підручник. Київ: Педагогічна думка, 2012.
10. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України. 2020. № 24(1).
11. European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth. URL:

<http://www.eaicy.eu/>

12. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). 2006. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
13. Jureviciene M., Sostakiene N. Expression of social skills of a child with autism spectrum disorder. Case analysis. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*. 2014. Vol. 4. P. 85-99.
14. Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education / Clarijs R. Ed. Prague, Czech Republic: EAICY. 2008.
15. Shcherbakova A. Psychological aspects of inclusive setting for children with disabilities. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*. 2015. Vol. 5. P. 84-93.

References

1. Verbytskyi, V. (2019). Shliakhy realizatsii kliuchovoi reformi Nova ukrainska shkola v pozashkilli [Ways of implementation of the key reform New Ukrainian school in out-of-school education]. *Osobistist u prostori vykhovnykh innovatsii* (pp. 59-63). Ivano-Frankivsk).
2. Pustovit, H. P. (Ed). (2017). *Entsiklopedia pozashkilnoi osvity* [Encyclopedia of out-of-school education]. Rivne.
3. *Nova ukrainska shkola. Konceptualni zasadi reformuvannia serednoi shkoly* [The New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform]. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya>
4. Lytovchenko, O. V. (Ed.). (2012). *Optyimizatsia vykhovnoho potentsialu pozashkilnoho navchalnoho zakladu* [Optimization of the educational potential of an out-of-school educational institution]. Kyiv: Pedagogichna dumka. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4758>
5. Poroshenko, M. (Ed). (2018). *Orhanizatsiino-metodychni zasady diialnosti inkluzyvno-resursnykh tsestriv* [Organizational and methodological principles of inclusive resource centres]. Kyiv.
6. The Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *Pro organizatsiiu inkluzivnoho navchannia v zakladakh pozashkilnoi osvity* [The order of organization of inclusive education in the out-of-school education system] (Decree No. 779. August 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>
7. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy* [On education: Law of Ukraine]. 05.09.2017 p. № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
8. *Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy* [On out-of-school education: Law of Ukraine]. 22.06.2000. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Pustovit, H. P. (2012). *Pozashkilna osvita i vykhovannia* [Out-of-school education]. Kyiv: Pedagogichna dumka.
10. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological problems of education of children and pupils' youth]. Vol. 24(1). (2020).
11. *European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth*. Retrieved from <http://www.eaicy.eu/>
12. *Convention on the Rights of Persons with Disabilities* (CRPD). (2006). Retrieved from <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
13. Jureviciene, M., & Sostakiene, N. (2014). Expression of social skills of a child with autism spectrum disorder. Case analysis. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 4, 85-99.
14. Clarijs, R. (Ed). (2008). *Leisure & Non-formal Education. A European Overview of After- and Out-of-School Education*. Prague, Czech Republic : EAICY.
15. Shcherbakova, A. (2015). Psychological aspects of inclusive setting for children with disabilities. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*, 5, 84-93.

Olena Lytovchenko,
*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of
the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv*

PRECONDITIONS FOR CREATING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN INSTITUTIONS OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATION

Abstract. *The materials of the article present the results of the research of the preconditions for creating an inclusive educational environment in institutions of out-of-school education in the context of international and national educational changes. In particular, they cover: normative aspects, understanding of the essence of inclusive educational environment and current terminology; analysis of empirical data; examples of creating an inclusive educational environment from the experience of institutions of out-of-school education in Ukraine.*

The main research methods are: theoretical analysis of the main provisions of scientific publications, methodological and information materials, analysis of normative documents (international and national); questionnaires for teachers of out-of-school education institutions; expert survey (in the form of a free interview) in order to summarize the key aspects of education of children and students with SEN in the context of modern educational reforms; analysis of the experience of institutions of out-of-school education.

As part of the discussion of the research problem, the main vectors of changes in the national education are presented, such as the key ideas of the of the New Ukrainian School Concept, which are important for creating an inclusive educational environment in institutions of out-of-school education: focus on the needs of students in the educational process, child-centeredness; pedagogy based on partnership between student, teacher and parents; modern educational environment that will provide the necessary conditions, tools and technologies for teaching students, educators, parents. The results of the expert survey on the education of children and students with SEN in the context of modern educational reforms are presented.

It is generalized that out-of-school education as an integral part of education in Ukraine is developing in the context of progressive changes related to the creation of equal opportunities for education, socialization, professional self-determination of children and youth with SEN. The basis for the implementation of the right to education for people with SEN are international instruments ratified by Ukraine; relevant changes are reflected in modern national legislation on education. Institutions of out-of-school educational create special and inclusive groups, clubs, other creative associations for children with disabilities, as well as clubs for parents, implement various projects that are the basis for creating an inclusive educational environment. At the same time, normative, technical, pedagogical support of such an important area of work should be improved.

Key words: *inclusive education, inclusive educational environment, children with SEN, out-of-school education, institutions of out-of-school education, the New Ukrainian School Concept.*

Стаття надійшла до редакції 15.07.2021.
Стаття прийнята до публікації 25.08.2021.